

Економічні науки

УДК 336.25

Шевців Любов Юліанівна

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку, аналізу і контролю
Львівський національний університет імені Івана Франка*

Shevtsiv Liubov

*PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting, Analysis and Control
Ivan Franko National University of Lviv*

Сподарик Тетяна Ігорівна

*студентка
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Spodaryk Tetiana

*Student of the
Ivan Franko National University of Lviv*

**ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИКА ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ В
УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ**

**ОРГАНИЗАЦИЯ И МЕТОДИКА ФИНАНСОВЫХ
РАССЛЕДОВАНИЙ В УСЛОВИЯХ ВОЕННОГО ВРЕМЕНИ
ORGANIZATION AND METHODOLOGY OF FINANCIAL
INVESTIGATIONS IN WARTIME CONDITIONS**

Анотація. У статті досліджено організацію і методику фінансових розслідувань в умовах воєнного часу. Виокремлено поняття фінансові розслідування як дієвий механізм забезпечення ефективного функціонування національної економічної системи та сталого економічного зростання України. Наведено правоохоронні органи, які займаються розслідуваннями

злочинів, що спрямовані проти інтересів держави у сфері фінансів і суміжних сферах, а також зазначено основні завдання цих державних органів. Розглянуто порядок планування розслідувань фінансових порушень та наведено окремі слідчі версії вчинення фінансового злочину. Проведено комплексну оцінку кількості матеріалів направлених до правоохоронних органів з питань фінансових розслідувань за I півріччя 2022 року та проаналізовано динаміку результатів ведення справ щодо фінансових злочинів у період з 2020-2022 рр., зроблено відповідні узагальнення, висновки і пропозиції. Обґрунтовано необхідність подальшого удосконалення організації та методики фінансових розслідувань в сучасних нестабільних умовах функціонування вітчизняних підприємств.

Ключові слова: фінансові розслідування, фінансовий контроль, методологія, економічний злочин.

Анотація. В статті досліджена організація і методика фінансових розслідувань в умовах воєнного часу. Виділено поняття фінансових розслідувань як дійовий механізм забезпечення ефективного функціонування національної економічної системи і стійкого економічного зростання України. Приведені правоохоронні органи, які займаються розслідуваннями злочинів, направлених проти інтересів держави в сфері фінансів і суміжних сферах, а також відзначені основні завдання цих державних органів. Розглянуто порядок планування розслідувань фінансових порушень і наведено окремі слідчі версії вчинення фінансового злочину. Проведено комплексну оцінку кількості матеріалів направлених до правоохоронних органів з питань фінансових розслідувань за I півріччя 2022 року та проаналізовано динаміку результатів ведення справ щодо фінансових злочинів у період з 2020-2022 рр., зроблено відповідні узагальнення, висновки і пропозиції. Обґрунтовано необхідність подальшого удосконалення організації та методики фінансових розслідувань в сучасних нестабільних умовах функціонування вітчизняних підприємств.

соответствующие обобщения, выводы и предложения. Обоснована необходимость дальнейшего совершенствования организации и методики финансовых расследований в современных нестабильных условиях функционирования отечественных предприятий.

Ключевые слова: финансовые расследования, финансовый контроль, методология, экономическое преступление.

Summary. The article examines the organization and methodology of financial investigations in wartime conditions. The concept of financial investigations is singled out as an effective mechanism for ensuring the effective functioning of the national economic system and sustainable economic growth of Ukraine. The law enforcement agencies that are engaged in the investigation of crimes directed against the interests of the state in the sphere of finance and related areas are listed, as well as the main tasks of these state agencies are indicated. The procedure for planning investigations of financial violations is considered, and separate investigative versions of the commission of a financial crime are given. A comprehensive assessment of the number of materials sent to law enforcement agencies on financial investigations for the first half of 2022 was carried out, and the dynamics of the results of conducting cases related to financial crimes in the period from 2020-2022 were analyzed, relevant generalizations, conclusions and proposals were made. The need for further improvement of the organization and methodology of financial investigations in the modern unstable conditions of the functioning of domestic enterprises is substantiated.

Key words: financial investigations, financial control, methodology, economic crime.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, які відбуваються в усіх сферах життя, спрощують економічні процеси, зближують країни, здешевлюють товари для споживачів, розширюють ринки збуту продукції

для виробників, спрощують міграційні процеси. Проте таку ж дію вони мають і на злочинність. Відкритість національних кордонів, розвиток сучасних технологій у фінансовій сфері породжує низку проблем. На сьогодні у сфері підприємницької діяльності розширюється діапазон економічних злочинів від звичайного розкрадання майна в межах конкретного суб'єкта господарювання і допущення дрібних схем корпоративного шахрайства до вчинення незаконних дій з державним майном. Зокрема використання схем мінімізації оподаткування, заниження бази оподаткування, незаконне використання спрощеної системи оподаткування тощо. Саме тому формування і практика організації та методики дієвого механізму регулювання фінансових розслідувань, зокрема в період воєнного часу дасть змогу забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та стале економічне зростання України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій сфері відчувається нестача досліджень у сфері фінансових розслідувань: розкриття його сутності, предмету, суб'єктів, методики та методології. Питанням розкриття сутності фінансових розслідувань у різний час присвячували свої праці провідні вітчизняні і зарубіжні науковці та практики: А. Ковбель, О.Є. Користін, С.І. Лепський, В.А. Некрасов, П.Н. Панченко, С.С. Чернявський та ін. Незважаючи на значну кількість досліджень та наукових публікацій, варто зазначити, що багато питань ще залишаються не розкритими, тому існує нагальна потреба у проведенні більш досконалих досліджень для вирішення не лише існуючих, але й нових більш перспективних питань щодо організації та методики фінансових розслідувань, їх впливу економічну спроможність країни, можливості та перспективи застосування, функціонування та подальшого розвитку.

Формулювання цілей статті. Мета даної роботи полягає у дослідженні організації та методики фінансових розслідувань в умовах

воєнного часу, а також визначення доцільності та впливу від її застосування на діяльність як держави з цілomu, так і у розрізі суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу. Проблема виявлення фінансових розслідувань існує майже у всіх країнах з ринковою економікою. Надмірне податкове навантаження, складність та суперечливість законодавства зазвичай стають основними причинами їх виникнення. В українських реаліях ці питання стоять особливо гостро, адже значний тиск з боку держави, зокрема і податковий, змушує бізнес шукати шляхи до мінімізації витрат підприємства та пошуку прогалин в законодавстві.

Термін «фінансові розслідування» активно вживають міжнародні організації, створені для боротьби з відмиванням коштів, серед яких FATF, CFATF тощо. У загальному значенні фінансові розслідування тлумачать як збирання, закріплення, усебічний розгляд, вивчення фінансової звітності та відстеження фінансових операцій, що спрямовані на виявлення протиправних діянь, пов'язаних з отриманням, використанням або розподілом фінансових ресурсів, наприклад, підробка цінних паперів або грошей, відмивання грошей, шахрайство з кредитними картками, порушення податкового законодавства тощо [1].

Для виявлення вчинених фінансових правопорушень необхідним є проведення фінансового розслідування, яке полягає у виявленні, вивченні та фіксації ознак загроз економічній безпеці, а також встановленні зв'язку між факторами й причинами, що їх зумовили. Адже лише після того, як за результатами цього розслідування буде встановлено загрози й ризики, їх причини, з'явиться можливість прийняти адекватне управлінське рішення щодо боротьби з економічною злочинністю та забезпечення економічної безпеки.

Іншими словами, під фінансовими розслідуваннями слід розуміти процес дослідження фінансової інформації з метою виявлення й розслідування злочинів фінансового спектру.

В Україні розслідуваннями злочинів, що спрямовані проти інтересів держави у сфері фінансів і суміжних сферах, займаються такі правоохоронні органи як: Національна поліція, Департамент контррозвідувального захисту інтересів держави у сфері економічної безпеки Служби безпеки України, Бюро економічної безпеки.

Основні завдання цих державних органів зазначено на рис. 1.

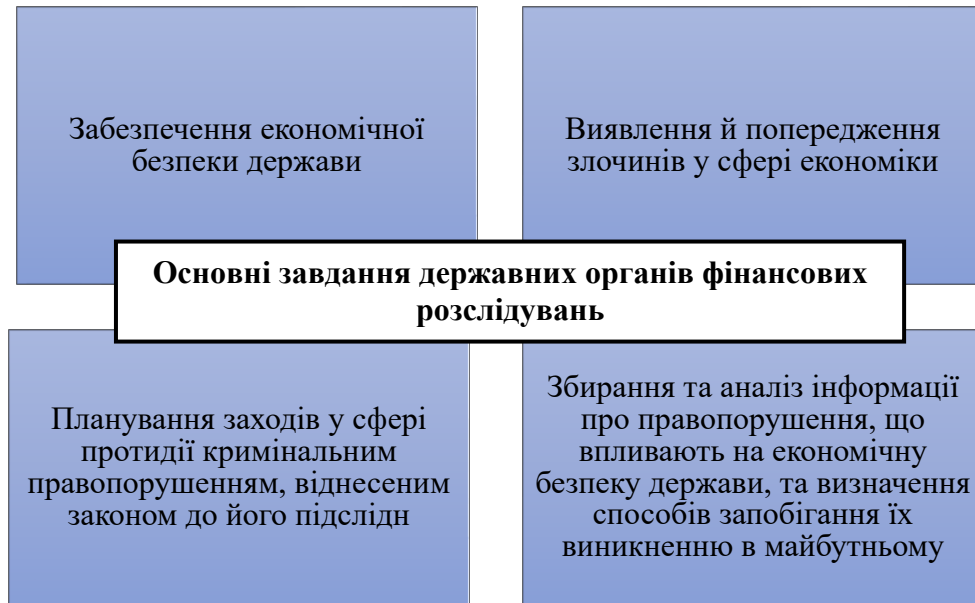

Рис. 1. Основні завдання державних органів фінансових розслідувань

Джерело: складено авторами

Окрім того, варто зазначити, що проведення фінансових розслідувань має спиратися на чітке та структуроване правове забезпечення. Перелік основних нормативно-правових документів, які регулюють питання у сфері фінансових розслідувань наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Перелік нормативно-правових документів, які регулюють питання у сфері фінансових розслідувань

№	Нормативно-правовий документ	Сфера регулювання
1.	<i>Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI</i>	Регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, що справляються в Україні, та порядок їх адміністрування, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію

		контролюючих органів, повноваження і обов'язки їх посадових осіб під час адміністрування податків, а також відповідальність за порушення податкового законодавства
2.	<i>Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Водночас з 01.05.2022 року набрав чинності Закон України № 2201-IX від 14.04.2022 року «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану»</i>	У розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» передбачено відповідальність за злочини у сфері економічних відносин (відповідальність за контрабанду (ст. 201), заняття забороненими видами господарської діяльності (ст. 203), незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту підакцизних товарів (ст. 204), фіктивне підприємництво (ст. 205), легалізацію (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом (ст. 209), ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (ст. 212), незаконну приватизацію державного, приватного майна (ст. 233) та інші злочини у сфері економічних відносин. В ККУ зазначено, що шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою.
3.	<i>Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 19.07.2022 р. № 2435-IX</i>	Визначає правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні. Адже належно організований бухгалтерський облік на підприємстві є надійною та об'єктивною основою відсутності незаконних дій працівників підприємства та інформаційним джерелом проведення зовнішнього і внутрішнього аудитів. Від правильності обліку зобов'язань, пов'язаних з купівлею-продажем активів, нарахуванням заробітної плати, лікарняних тощо, доходів та витрат залежить повнота і своєчасність розрахунків з бюджетом за податком на додану вартість, податком на прибуток підприємств, податком на доходи фізичних осіб, єдиним соціальним внеском, військовим збором та іншими податками, зборами та обов'язковими платежами.
4.	<i>Закон України «Про Бюро економічної безпеки України» від 28.01.2021 р. № 1150-IX</i>	Прийнятий з метою створення єдиного органу, який здійснюватиме фінансові розслідування (вирішення проблеми дублювання повноважень правоохоронних органів з розслідування фінансових злочинів). Ним визначено правові аспекти організації та діяльності Бюро економічної безпеки України (його повноваження, правовий, соціальний захист працівників Бюро економічної безпеки, контроль за діяльністю та відповідальність Бюро економічної безпеки), а також закріплено такі його функції: правоохоронна, економічна, аналітична, інформаційна та інші.

Джерело: складено авторами на основі [2; 3; 4; 5]

Вказані законодавчі і нормативно-правові акти є одночасно базою для організації обліку, оподаткування, здійснення зовнішнього і внутрішнього аудиту та підґрунтям для проведення фінансових розслідувань.

Проведення фінансового розслідування повинно бути належним чином організовано і починатися з планування. Порядок планування розслідувань фінансових порушень розглянуто на рис. 2.

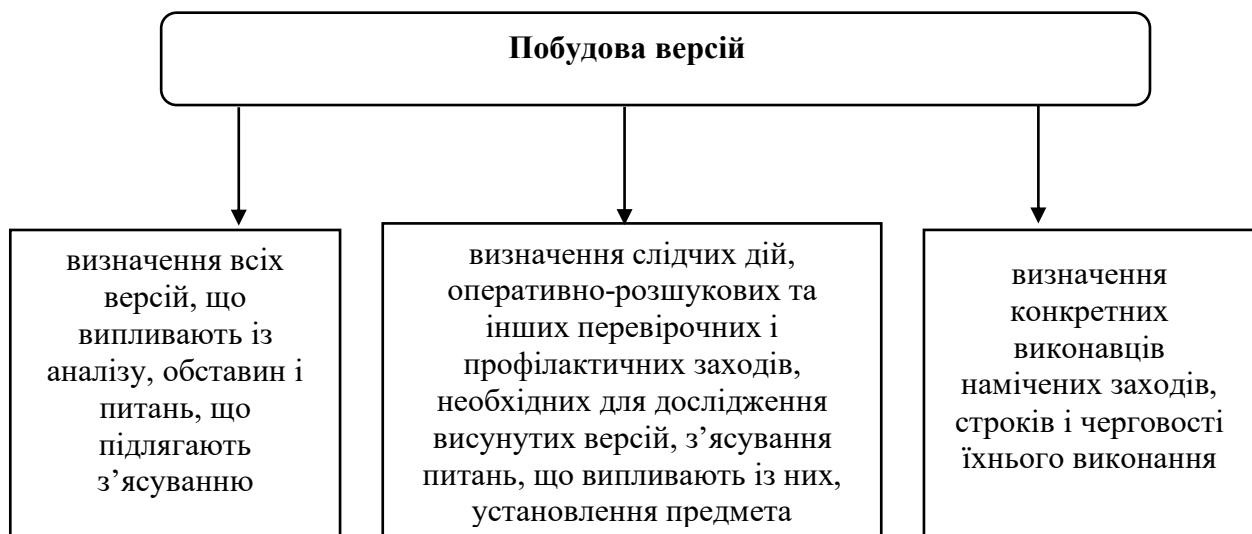

Рис. 2. Порядок планування розслідувань фінансових порушень

Джерело: власна розробка

Під час проведення фінансового розслідування в частині порушень економічного законодавства висуваються такі загальні версії:

- 1) фінансовий злочин вчинено за обставин, відомих із наявних матеріалів;
- 2) фінансового злочину не вчинялося, має місце помилка, або наявні ознаки вчинення інших кримінально караних діянь.

На рис. 3. наведено окремі слідчі версії, які необхідно перевірити на початку проведення фінансового розслідування порушення законодавства.

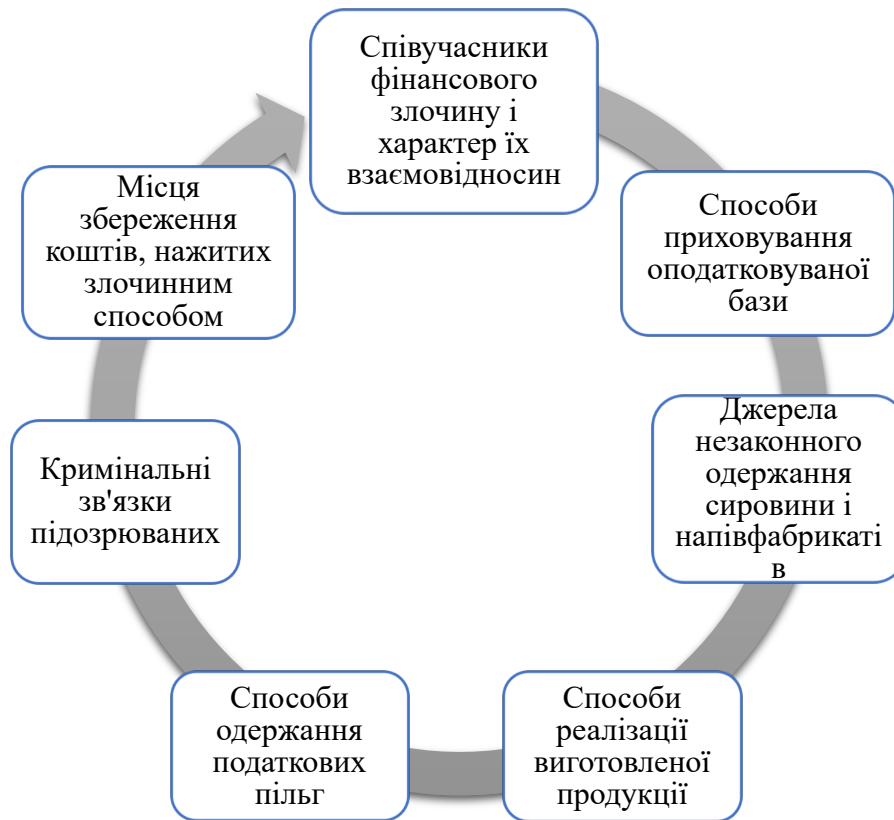

Рис. 3. Окремі слідчі версії вчинення фінансового злочину

Джерело: [6]

Аби вчинений злочин можна було віднести до фінансового злочину воно повинно містити усі складові такого злочину:

1. Суб'єкти:

1) службова особа підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності;

2) особа, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи;

3) будь-яка інша особа, яка зобов'язана сплачувати податки, збори (обов'язкові платежі).

2. Суб'єктивна сторона злочину: умисел.

3. Об'єкти: встановлений законом порядок оподаткування фізичних та юридичних осіб, надходження податків до державного та місцевих бюджетів чи державних цільових фондів коштів.

4. Об'єктивна сторона злочину, яка повинна мати сукупність трьох ознак:

1) діяння – ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, що входять до системи оподаткування;

2) суспільні небезпечні наслідки у вигляді фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів;

3) причинний зв'язок між діянням і наслідками [7].

При організації проведення фінансового розслідування потрібно завчасно розробити погоджений план розслідування, налагодити належну взаємодію в процесі розслідування між слідчим, оперативними працівниками, фахівцями, співробітниками контролюючих органів і представниками громадськості, притягнутими до участі в розслідуванні.

Особливу увагу необхідно звернути на методику проведення фінансових розслідувань злочинів за допомогою аналізу, адже він застосовується на кожній стадії проведення фінансового розслідування. Аналіз інформації про сліди злочину дозволяє змодельовати ситуацію, висунути версії, спланувати хід проведення фінансового розслідування злочинів, що є необхідним в методиці розслідування.

У ході подальшого розслідування необхідно встановити обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання суб'єктів злочину згідно чинного законодавства України, а також обставини, які сприяли виникнення злочину. Необхідно розкрити інші злочини, що супроводжувалися перекручуванням у бухгалтерських документах даних про прибутки чи витрати або приховання інших об'єктів оподаткування.

Зокрема підрозділом фінансової розвідки України, Державної служби фінансового моніторингу, в умовах воєнного часу, вживаються посилені заходи практичного та організаційного характеру щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, які

базуються на реалізації: Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», актів Кабінету Міністрів України та Міністерства фінансів України; основні напрями розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в Україні на період до 2023 року та плану заходів щодо їх реалізації (розпорядження КМУ від 12.05.2021 № 435-р); реалізація плану дій щодо удосконалення національної системи фінансового моніторингу за результатами 5-го раунду оцінки України Комітетом Ради Європи MONEYVAL та програми стратегічного розвитку Держфінмоніторингу на період до 2024 року; пріоритетів діяльності Держфінмоніторингу на період воєнного стану, погоджених Міністерством фінансів України [8].

Так, у I півріччі 2022 р. Держфінмоніторингом до правоохоронних органів направлено 373 матеріали (з них 249 узагальнених матеріалів та 124 додаткових узагальнених матеріали). Кількість справ та вид правоохоронного органу, куди направлено матеріали фінансових розслідувань за I півріччя 2022 року зазначено на рис. 4. Сума фінансових операцій у згаданих матеріалах, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів, та із вчиненням кримінального правопорушення, становить 28 823,50 млн гривень. Крім того, у I півріччі 2022 р. Держфінмоніторингом до правоохоронних органів направлено 102 матеріали з фінансових операцій осіб, щодо яких є обґрунтовані підозри, що вони є колаборантами/зрадниками та можуть бути пов'язані з військовою агресією РФ та РБ щодо України. Відповідно до проведених фінансових розслідувань Держфінмоніторингом зупинено (заблоковано) кошти у сумі 2,383 млрд гривень.

Рис. 4. Кількість матеріалів направлених до правоохоронних органів з питань фінансових розслідувань за I півріччя 2022 року

Джерело: складено авторами на основі [8]

Протягом I півріччя 2022 р. здійснювався постійний обмін інформацією між Держфінмоніторингом, FATF та Комітетом Ради Європи MONEYVAL стосовно ситуації в Україні, пов'язаної з повномасштабним вторгненням РФ. Зокрема, Держфінмоніторингом на адресу FATF направлено ряд звернень стосовно виключення РФ з FATF та внесення РФ та РБ до чорного списку FATF. А Комітетом Ради Європи прийнято рішення щодо виключення РФ з Ради Європи [8].

Також в умовах військової агресії Російської Федерації щодо України актуальною є діяльність Бюро економічної безпеки (БЕБ). БЕБ створено на зміну податковій міліції та інших економічних підрозділів Міністерства внутрішніх справ України. Як показує міжнародний досвід зменшення кількості державних органів фінансового контролю і фінансових розслідувань сприяє підвищенню ефективності їх діяльності та оптимізації взаємодії їх підрозділів.

Так, за шість місяців 2022 року БЕБ розслідувало 323 провадження. З них закінчено 62, чотири обвинувальні акти направлені до суду. Ще 134 направлені за підслідністю і 115 – не закінчені. Установлено збитків на 92,4 млн грн, пред'явлені позови на 66,3 млн грн, арешт накладений на 4,2 млн грн.

Порівнюючи роботу БЕБ та податкової поліції можна отримати такі показники (питома вага за роками) (табл. 2):

Таблиця 2

Результати ведення справ щодо фінансових злочинів у період з 2020-2022 рр., у %

№	Показники	2020	2021	2022
1.	Вручення повідомлення про підозру	29	25	3
2.	Направлення провадження до суду з обвинувальним актом	17	14	1
3.	Закриття провадження	3	2	2
4.	Рішення не ухвалене	74	80	98
5.	Відшкодування збитків (від суми встановлених)	68	62	0
6.	Середня сума встановлених збитків в одному провадженні, тис грн	440,0	621,4	183,8

Джерело: [9]

Варто зазначити, що якісні фінансові розслідування і доступ до фінансової та іншої інформації є життєво необхідними для ефективної боротьби зі злочинними порушеннями, які створюють загрозу економічній безпеці держави. Війна кардинально змінила життя кожного українця, а разом з тим – і всі сфери суспільного життя. Не оминули ці зміни і кримінальний процес. Відтак, з метою наближення кримінально-процесуальної діяльності до воєнних реалій, Верховна Рада України прийняла низку законів, у тому числі тих, що спрямовані на регламентацію питань кримінального провадження в умовах воєнного стану. Яскравим прикладом підтвердження даного аргументу є прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо

удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» № 2462-IX від 27.07.2022 року. В даному нормативному документі, зокрема внесено зміни щодо визначення порядку освідчення особи, затримання осіб, обрання або продовження строку тримання під вартою тощо.

Збройний конфлікт на території України став непростою перевіркою стійкості кримінального процесуального законодавства та його практичного застосування. Події з 24 лютого 2022 року показали на практиці кримінальних проваджень чимало незасвоєних уроків. Законодавство України все ще потребує суттєвих змін, які комплексно мають вирішити проблему забезпечення ефективних розслідувань чисельних та масштабних порушень законів війни в умовах окупації та подолання наслідків збройного конфлікту. Пропозиції, які вносяться законодавцем у прив'язці до правового режиму воєнного стану не завжди відображають суть особливостей кримінального процесу у цих умовах.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити висновок про те, що організація та методика фінансових розслідувань в умовах воєнного часу зумовила не лише до внесення змін до нормативно-правових актів, а й до визнання її значення та важливості, що неабияк впливає на процеси розслідувань правоохоронними органами. Якість процесуального закону є одним з ключових факторів подолання безкарності за найтяжчі злочини, що в умовах триваючого збройного конфлікту є запорукою досягнення справедливості для кожного постраждалого від дій агресора.

Література

1. Фінансові розслідування у сфері протидії легалізації злочинних доходів в Україні: метод. рек. Київ : Національна академія внутрішніх справ, 2017.164 с.

2. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність»: Закон України від 19.07.2022 р. № 2435-IX // Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2435-20#Text>
5. Про Бюро економічної безпеки України : Закон України від 28.01.2021 р. № 1150-IX // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20#Text>
6. Білоус В.Т., Бригінець О.О. Правове та організаційне забезпечення здійснення фінансових розслідувань: курс лекцій. Ірпінь: НУДПСУ, 2013 р. 156 с.
7. Відповідальність за порушення фінансового законодавства. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/finance_law_20/nm/them3.html
8. Інформування про результати роботи Держфінмоніторингу за I півріччя 2022 року. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Informuvannya-pro-rezultati-roboti-derzhfinmonitoringu-za-I-pivrichchya-2022-roku.html>
9. Що встигло зробити Бюро економічної безпеки за пів року. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/5/691075/>